

تاریخِ پھیو

سید صاحب الزمان
کرمان

سید محمد علی گلاب

سرشناسه: گلابزاده، سید محمدعلی، ۱۳۲۵ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخچه مهدیه و مسجد صاحب الزمان کرمان/مؤلف
سید محمدعلی گلابزاده.
مشخصات نشر: کرمان: مرکز کرمان شناسی: انتشارات ولی: بنیاد ایران شناسی شعبه
استان کرمان، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.
شابک: ۰-۴۴-۶۱۷۴-۶۰۰-۹۷۸-۲۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه.

موضوع: مهدیه صاحب الزمان (عج) کرمان - تاریخ
موضوع: سجدها - ایران - کرمان
موضوع: Mosques -- Iran -- Kerman
موضوع: کرمان - آثار تاریخی
موضوع: Kerman (Iran) - Antiquities
رده بندی کنگره: DSR۲۱۱۵/۵۴گ، ۱۱۱۶
رده بندی دیویی: ۷۱۳۲/۹۵۱۰۴
شماره کتابشناسی ملی: ۶۵۶۸۷۵



نام کتاب: تاریخچه مهدیه و مسجد صاحب الزمان کرمان

نویسنده: سید محمد علی گلابزاده

دستیار پژوهش: افسانه کامکار

طراح و صفحه آرا: خشت اول ۳۴-۳۲۱۳۴۳۷۱

خوشنویسی: محمد حسین محسنی راد

عکسها از: مهدی جعفری، حمید صادقی، مرتضی شعاعی

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۶

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

بهاء: ۲۵۰۰۰ تومان

شابک: ۰-۴۴-۶۱۷۴-۶۰۰-۹۷۸

فهرست مطالب

۹	یادآوری
۱۱	مقدمه
۱۹	مسجد صاحب الزمان
۲۱	مهدیه
۲۳	نکته مهم
۲۵	محدوده یا قلب کرمان
۴۱	زریسف
۴۸	آسکده زرتشتیان
۵۱	مسجد صاحب الزمان، بقیع کوچک کرمان
۵۷	مهدیه
۶۳	ضیاء منزل
۶۴	پایگاه مقاومت
۶۶	موقعیت مهدیه و نگونگن بنا
۶۶	ظرائف گنبد مهدیه
۶۹	همرهان
۷۵	گلزار شهدا
۸۷	آیت الله کرمانی و مسجد صاحب الزمان
۹۱	خداجویی و تقوا
۹۲	مجتهد سیاستمدار یا سیاستمدار مجتهد
۹۳	شهادت و شجاعت
۹۴	فریادرس مظلومان و بی پناهان
۹۵	نوخواهی و پرهیز از خرافات
۹۶	محبوب دل ها بود
۹۷	روحیه عرفانی
۹۸	در داوری بی گذشت و متکی به عنایت خداوندی بود
۱۰۰	حلیمه خاتون
۱۰۳	گنبد جبلیه
۱۱۱	جنگل قائم
۱۳۵	سید حسین و بهارستان هنرمندان
۱۵۸	سید حسین
۱۶۳	تاق علی
۱۷۱	تخت درگاه قلی بیگی

۱۷۷	قلعه افغان
۱۷۹	باغ بیرم آباد
۱۸۷	مسجد صاحب الزمان از دیدگاه جهانگردان
۱۹۲	مارکوپولو
۱۹۳	ادوارد براون
۱۹۵	سرپرسی سایکس
۱۹۸	ساویچ لندور
۲۰۲	مریت هاگس
۲۰۳	الاساکس
۲۰۸	مقبره یهودیها، مسیحی ها و جهانگردان
۲۰۹	گفتگوها
۲۱۲	حاج سید جواد یساقوری
۲۱۴	حجت الاسلام والمسلمین: ماهری
۲۱۹	بی بی زهرا صاحب الزمان
۲۲۰	حجت الاسلام والمسلمین: عرقانی
۲۲۲	حجت الاسلام فخر مهدوی
۲۲۶	جواد نظریه کارشناس میراث فرهنگی
۲۲۸	سپاسگزاری
۲۲۹	اسناد تاریخی
۲۶۷	طلیعه فردا
۲۷۵	منابع
۲۸۱	نمایه

کرمان، از جمله نخستین سرزمین‌هایی است که به ندای آئین محمدی (ص)، لبیک اجابت گفت و ریاست پرستار سلام را بر بلندای این خطه برافراشت و جز در مواردی اندک - همچون جرمانیان و دهقانان - قبیله به آیین آسمانی اسلام گرویدند، در همین زمان بود که نخستین مسجد اسلام، به نام مسجد حضرت رسول به وسیله عبدالله بن عامر، حاکم دست‌نشانده حکومت مرکزی در بارساخته شد «عبدالله بن عامر جمعی از اشرار آن طایفه را به یاسا رسانید و بسیاری از مردم بم و زرماشیر به شرف اسلام مشرف شدند و مسجدی که موسوم به مسجد حضرت رسول ساخته ساخت و پاره‌ای چوب از شجره‌ای که مؤمنین در تحت آن با حضرت ختمی مآب بیعت کرده بودند و حق سبحانه در قرآن مجید می‌فرماید لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ... با خود داشت در محراب آن قرار داد. آن مسجد اکنون که سینه یک‌هزار و نریست و نود و یک هجری است در خارج حصار بم معمور و به همین نام مشهور است».

بدیهی است، ساخت چنین مسجدی در نخستین دهه‌های شکل‌گیری اسلام در بم نشان عظمت این دیار است، مسجدی که عبدالله بن عامر کریز، از چوب درختی که بیعت حدیبیه زیر آن انجام گرفت، در سقف محرابش بهره برد.

پس از آن، کرمان، مساجد زیادی به خود دید که هر یک نشان دیگری از روح خداجویی این مردم در گذر روزگار است.

در نیمه نخست قرن پنجم ه. ق و به سال ۴۷۷ ملک تورانشاه سلجوقی، ساخت یکی از بزرگترین و باشکوه‌ترین مساجد ایران را آغاز کرد و در ۴۹۰ ه. ق پایان یافت، مسجد ابووزیری احمد علی خان، (۱۳۴۰)، تاریخ کرمان (سالاریه)، تصحیح و تحفه محمدابراهیم باستانی یاریری، تهران: انتشارات خاندان فرمانفرمایان، ص ۳۱.

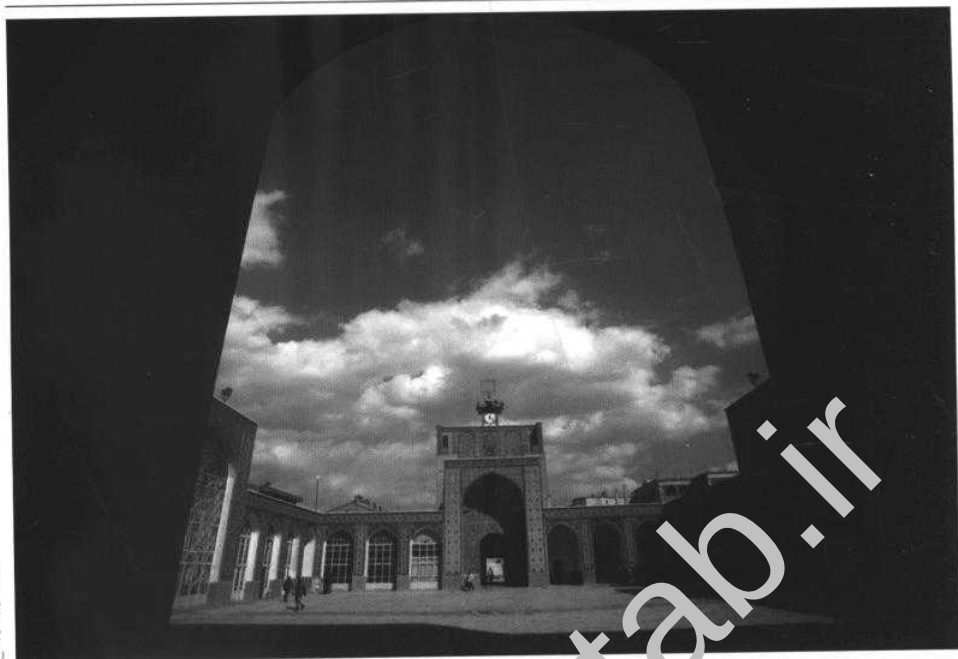


مسجد ملک (امام خمینی) - قرن بیستم

ملک (امام خمینی) با ۹۱۹۱ متر مربع وسعت به صورت چهار ایوانی با کتیبه‌هایی بسیار زیبا، بویژه کتیبه سردر ایوان غربی و محراب‌های زیبا و آب راه قناتی که وضوخانه مسجد بود و همواره برای مردم کرمان و خرماترویان، از احترام و قداست ویژه‌ای برخوردار بود آنگونه که یکبار حاجی حسین خان شهاب‌الملک، به سال ۱۲۸۵ ه. ق آن را بازسازی کرد و در دهه چهل خورشیدی، به همت خاندان «هنرپیشه»، معروف به «آقا» و کمک مردم نیکوکار کرمان سنگفرش شد و نیز در روزگار انقلاب اسلامی کتیبه زیبای ضلع غربی از زیر گچ و خاک و کاشی‌هایی که روی آن کشیده بودند نجات یافت و بازسازی‌هایی نیز انجام شد.

بی‌گمان، توراتشاه از وسعت قابل توجه این مسجد دو هدف داشت. نخست این که، مسجد ملک، پایگاه فعالیت‌های گوناگون مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی باشد، آن گونه که اسلام نیز به آن عنایت دارد، و نکته مهم دیگر، اعتقاد و اعتماد توراتشاه به پایداری مردم کرمان و پافشاری آن‌ها در پاسداری از مساجد و مراکز مذهبی، گمانی که درستی آن را در گذر هزار سال عبادت و عبودیت مردم کرمان در این مسجد شاهد بودیم و دیدیم که چگونه با همه وجود، آن را حفظ و نگهداری کردند.

آرزوی دیگر ملک‌شاه این بود که مسجد او مکان دیوانی مردم کرمان و جایگاهی برای حل و فصل اختلاف‌ها و دشواری‌های مردم کرمان باشد، آنگونه که در آغاز اسلام، مساجد همین نقش را ایفا می‌کردند و پس از انقلاب اسلامی نیز تکرار این رفتار شایسته را دیدیم. از یاد نمی‌برم که حمید بهرامی، نخستین استاندار کرمان، تا مدتی برنامه دیدار خود با مردم را در این مسجد و با حضور مدیران کل و مسئولان اجرایی



مسجد جامع

برگزار می کرد.

این مسجد تا زمان احداث مسجد جامع مظفری که بیش از دوپست سال پس از آن ساخته شد، نخستین جامع شهر بود که به عنوان هسته مرکزی اجتماعات مردمی نیز در آن برگزار می گردید. بر این اساس، مسجد جامع، دومین جامع شهر است که ساخت بنای آن، در حدود ۷۲۰ ه. ق و هنگام آزادی مردمی محمد مظفر میبدی، سرسلسله آل مظفر از رویداد مبارزه با قوم «جرمان و اوغان» و «دشمن قهرمان علی بمی و ... آغاز و به سال ۷۵۰ ه. ق به پایان رسید»^۱.

سردر ورودی ضلع شرقی این مسجد یکی از باشکوه ترین بناهای اسلامی است که مورد توجه کارشناسان معماری و باستان شناسان داخلی و خارجی قرار گرفته است. بخش هایی از این مسجد، در زمان محمد اسماعیل خان وکیل الملک بازسازی و مرمت گردید. «به موجب خطوطی که در بالای مناره و گلدسته منقوش است در سنه هزار و صد و هفتاد و شش، محمد تقی خان نامی در زمان کریم خان زند مسجد مزبور را تعمیر کرده است، قبل ازین تاریخ هم در عهد شاه عباس ثانی شاهرخ نامی به مرمت این مسجد پرداخته، ایوان بزرگ، محراب بسیار خوبی دارد که در سنگ های مرمر آیات قرآنی را در نهایت خوش خطی کتیبه نموده اند و حجاری کرده، کاشی های معرق

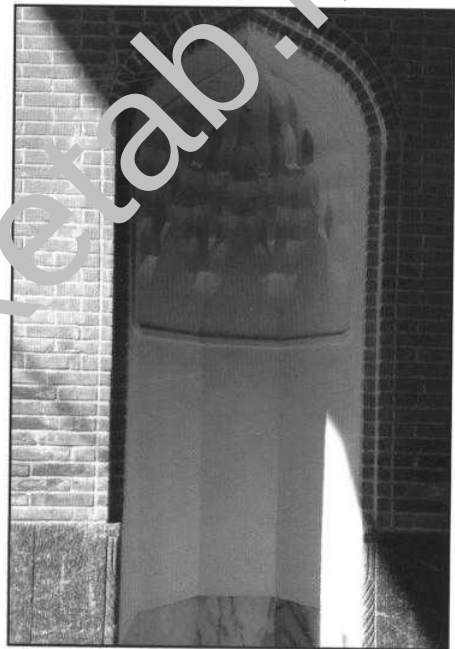
۱- ک. وزیری، احمدعلی خان، (۱۳۸۵)، جغرافیای کرمان، تصحیح و تحشیه محمدابراهیم باستانی پاریزی، تهران: انتشارات علم، چاپ پنجم (اول ناشر)، ص ۱۰۶.

چینی مانند بسیار ممتاز به کار برده و چنین رقم کرده اند: (عمل خواجه نمتکین (۴) عنایت الله بن نظام الدین معمار اصفهانی) شبستان بسیار خوبی در کمال امتیاز و وسعت مرحوم حاجی سیدجواد مجتهد کرمانی برای این مسجد ساخته که الان آباد است، بنا بر تاریخی که بر روی سنگی شکسته مرتسم است و قدری از آن سنگ مفقود است مسجد مزبور - سابق - بیرون شهر کرمان بوده و چون تغییر و افزونی در آبادی به هم رسید، حالا وسط معموره شهر واقع است، طول صحن مسجد ۶۴ ذرع و عرض آن ۴۶ ذرع است.

در جامع التواریخ حسینی قسمتی از املاک که وقف بر آن شده است ذکر شده و از دهات کرمان اینهاست: کوشمال، حومه کرمان، خرم آباد زرند، قریه اسف، حومه کرمان»^۱



کتیبه کوچک ورودی شرقی مسجد جامع



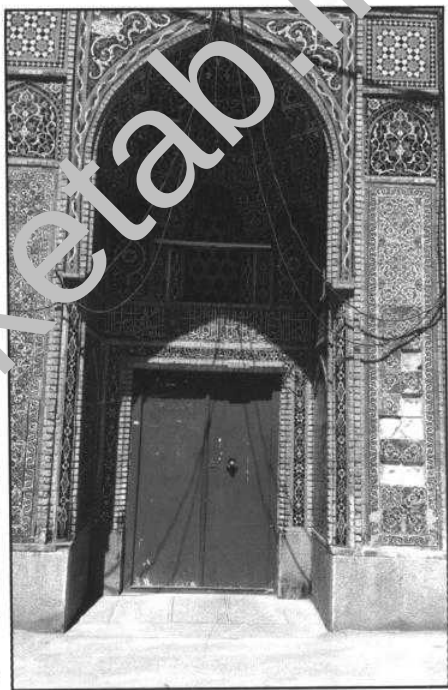
تomb of Hajj Seyed Javad Shirazi

در شبستانی که بنای آن را به حاج سیدجواد شیرازی، نسبت می دهند. محرابی است که وقتی او آن را می ساخت، خوابی دید و آن را جا به جا کرد ماجرای جالب و شنیدنی که شرح کامل آن در کتاب «پژوهشی بر رویداد قتل مشتاق» اثر نگارنده آمده است. آب قنات رحیم آباد از میان این مسجد می گذشته و آب نمای زیبایی داشته است. این مسجد حوادث گوناگونی چون ماجرای قتل مشتاق، حادثه ۲۴ مهر ۱۳۵۷ خورشیدی و

۱- وزیري، احمدعلي خان، (۱۳۴۰)، تاریخ کرمان، پیشین، ص ۱۹۳. ضمناً منظور از تقی خان نامی، تقی خان درانی حاکم روزگار زندیه و منظور از شاهرخ نامی، شاهرخ خان زرندی حاکم اواخر زندیه و اوایل افشاریه است.

آتش سوزی آن، پناه گرفتن طرفداران آقاخان محلاتی در زمان محمدشاه قاجار، اعتصاب غذای برخی چهره های مذهبی و سیاسی در روزگار پهلوی دوم و ... را به یاد دارد. برخی براساس کتیبه کوچکی که در ورودی شرقی این مسجد نصب شده، احتمال داده اند که پیش از احداث مسجد جامع مظفری، این محل «مسجد درب نو» بوده که آن را «ترکان خاتون قراختایی» ساخته بود. اینکه در مکان کنونی این مسجد، پیش از این بنای مسجد قدیمی «گل مشکی» وجود داشته نیز، نظر دیگری است.

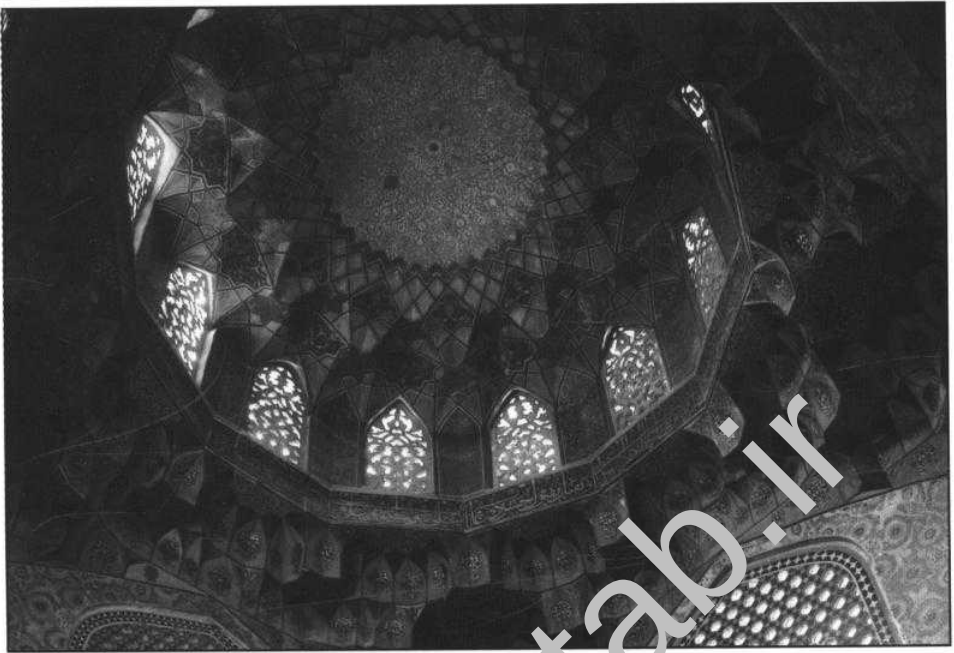
پس از پدر، نوبت به «عمادالدین سلطان احمد» رسید که نزدیک به ۵۰ سال بعد - سال ۷۹۳ هـ ق به پیروی از محمد مظفر، مسجد پامنار را ساخت.^۱ معمار این مسجد قطب الدین حیدر بوده و در متن کتیبه چنین آمده است که: «من فواضل صدقات حضرة السلطان الاعظم والخاصان الاعدل الاكرم ظل الله فى الارضين عماد الحق والدنيا والدين الواثق بالملك الصمد ابي الحارث السلطان احمد خلد الله تعالى ملكه و خلافته و نعمه و سلطانه اقدتم هذا المسجد الشريف فى غره ربيع الثانى سنة ثلاث و تسعين و سبع مائة الهلالية»^۲ شوق خداجویی مردم کرمان، زمینه ای را فراهم می ساخت که هر کس قصد انجام کار نیک داشت، مسجد را فراموش نکند، حتی اگر در کنار آن بازار، کاروانسرا و بازار باشد، آن گونه که گنجعلی خان، بر میدان و کنار کاروانسرای خود، بنای مسجدی را می ساخت که اگر چه کوچک (۵ × ۵/۲۵ مترمربع) و متأسفانه به خصوص بوده اما نهایت هنرمندی در آن به کار رفته است



مسجد پامنار

به ویژه سنگ مرمری با نقش آتشدان در محراب، مقرنس کاری های سقف، دیوار نگاره ها و ... که آن را موزه ای از هنر می توان نامید. این مسجد براساس کتیبه موجود بر سردر آن به سال ۱۰۰۷ هـ ق به پایان رسید.

پس از آن مساجد دیگری در کرمان ساخته شد که یکی از بزرگترین و ارزشمندترین آن ها، مسجد چهل ستون است که به وسیله حاج آقا علی زعیم الله - در خیابان شریعتی

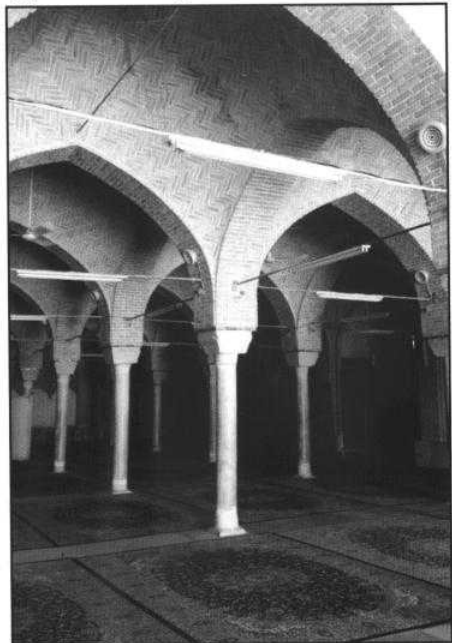


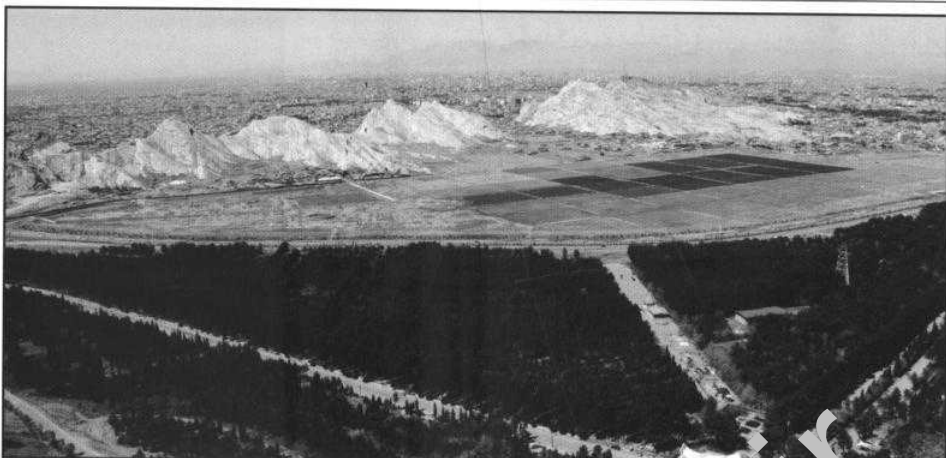
کنونی - است. این مسجد دارای گنبد گنبد، سردر، مناره، رواق، صحن و شبستانی است که ستون های سنگی دو متری با قطر ۱۰ سانتی متر، زیبایی خاصی به آن بخشیده است، حاج آقا علی در سال ۱۲۸۶ هـ ق برای ساخت آن صد هزار تومان هزینه کرد.

وکیل الملک یا همان محمد اسماعیل خان نوری حاکم روزگار ناصرالدین شاه نیز به سال ۱۲۸۷ هـ ق در کنار بناهایی چون کاروانسرا، حمام، بازار و ... مسجدی هم بنا کرد که هنوز در سربه بازار، میعادگاه خداجویان است.

به جز این، کرمان دارای مساجد دیگری است همچون:

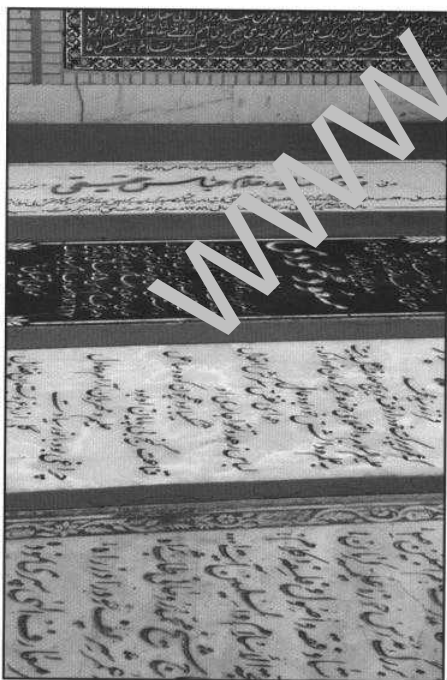
مسجد حاجی الله وردی در محله ته باغ لله (۱۲۵۳ هـ ق.) و مدفن آخوند ملا جعفرته باغ لله ای - مسجد بازار شاه - مسجد حاجی پیرمحمد کرمانی در بازار عزیز - مسجد آغا لامعلی و مسجد امام صادق (پای کتنگ) که به وسیله دو باغناغ ساخته شد و ... البته امروز ده ها مسجد دیگر نیز در جای جای





کرمان ساخته شده و پذیرای هزاران نمازگزار و خداجویی است که عبادت و عبودیت را جوهره وجود و پالایسگر جسم و جان می دانند.

مسجد صاحب الزمان: اما در این میان، سخن از مسجدی است که نه تنها با مساجد یاد شده، که شاید با همه مساجد دیگر، تفاوت داشته باشد، مسجدی که هیچ دری و دیواری ندارد و بی نماز، گستره آن در میان تمام مساجد ایران و جهان بی مانند است، گوهری که کوته و پراکنده و دور، آن را در آغوش گرفته و بر سینه ستبرش «یاعلی» نقش بسته است، مسجدی که با گنج لاجوردی و زیبایی مقبره آیت الله حاج



میرزا محمد رضا احمدی، گلدسته های میانه صاحب الزمان، در شمال و مقبره سیدحسین در شمال، تخت درگاه قلی بیگ در جنوب شرقی و در این میانه، درختان جنگل قائم و ... زیب و زیور یافته است.

از جمله ویژگی های مسجد صاحب الزمان این است که تقریباً همه کرمانی ها با آن انس و الفتی دارند و کمتر خانواده ای را می توان یافت که عزیزی را در آن خاک عنبرسرسشت، سپرده نداشته باشند، از روحانیت معززى چون: آقا شیخ حسین فقیه - سید محمد رضا مدنی - آیت الله روحانی - آیت الله حقیقی - سیدالعراقین - حاج شیخ محمدحسین



موحدی - سیدزین العابدین سجادی - پدرم مرحوم حاج
سیداسدالله گلاب واعظ - فخر مهدوی - گل گلاب و ... گرفته
تا صاحب نام هایی چون احمد یزدان پناه (دیلمقانی) -
حاج نصرالله نظریان - محمدخان عامری - آقااحمد جوادی
- عبدالله دهش - معالی کرمانی - جواد آموزگار و ... مدیرانی
مانند مسعود محمودی استاندار سابق کرمان، پزشکانی چون
دکتر مجتهدزاده - دکتر تدین و ... همه و همه، در کنار بقیه
نامداران و گمنامان، فضایی را به وجود آورده اند که جای
جای این خاک مقدس برای مردم کرمان، احترام ویژه ای
دارد، حتی کرمانی هایی که از شهر و دیار خود دور هستند،
همین که وارد دکانان می شوند نخست به مسجد صاحب الزمان و زیارت اهل قبور و

دیدار با عزیزان خرد می ریزند

عجب بزمی که آهنکس خروسی است نه جای باده و نه باده نوشی است
غلط گفتم در این غمخانه غریبان نشان عاشقی در بی نشان هاست
بسی بلبل که در گل نغمه خوار است قفس هاشان زجنس استخوان است

مسجد صاحب الزمان، حال و هوایی دارد که تا کسی تجربه نکرده باشد، نمی تواند
آن را درک کند، تردید نیست که نخستین انگیزه این احساس را باید در نام مقدس آن
جست و جو کرد، اما موقعیت فیزیکی این فضا نیز تأثیرگذار است، زیرا اصولاً کوه و
دامنه، همیشه آرام بخش بوده و در گذر تاریخ، همواره مقاصد مقدسه شده است، آن گونه
که در هزاره های پیش از این، انسان ها، خدایان خود را بر بالای کوه ها می جستند.
این باور، در همه جا دیده می شد. به عنوان نمونه کوه المپوس در یونان که
واژه المپیک نیز از آن آمده است و یا ماجرای زئوس، خدای یونان و پروتمه ... و
کوه در آفرینش اسطوره ها نقش اساسی داشته است.

در منطق الطیر عطار نیز، کوه و سیمرغی که بر بلندای آن پر می گشاید، نقش آفرینی
می کند، همان سیمرغی که بر ستیغ کوه قاف، آشیان دارد و مظهر وحدت است، که
از مراحل هفت گانه عشق به شمار می رود.

به جز این، در ادیان الهی نیز، کوه محل نزول وحی به برخی پیامبران بزرگ است،
آن گونه که پیامبر بزرگوار اسلام در کوه نور (کوه و غار حرا) به پیامبری برگزیده شد و
کلام خداوندی بر او نازل گردید.

حضرت موسی علیه السلام در کوه طور، جایگاه خود را رقم زد و ... شاعرانی چون

ملک الشعراى بهار با شعر «ای دیو سپید پای در بند / ای گنبد گیتی، ای دماوند» - نائل خانلری با شعر عقاب - شهریار با حیدر بابا و ... هنرنمایی کردند.

کوه، مظهر استواری و پایداری است - با هر نگاهی به قامت ستبرش، احساس آرامش می کنیم - هوایش بهشتی و سکوتش، دل آرام است و فرهنگ و تمدن بشری، وامدار کوه می باشد. عشاق خود را به دامان کوه می رساندند و نقشی از بیستون می آفریدند، هفت کوه افسانه ای، خود حدیث و حکایتی دارد.

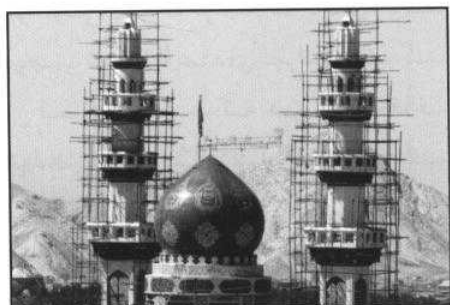
شب چو مهتاب درخشد در کوه خرمن عشق نماید انبوه
کوه در شب چه شکوهی دارد خرم آن جلگه که کوهی دارد

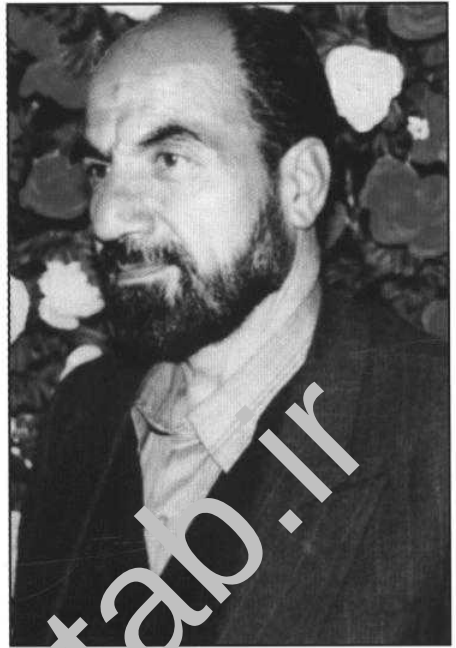
اینکه هم این ارزش ها را با جوهر آفتاب معنویت به هم بیامیزیم، تا گوشه ای از عظمت و بزرگی مسجد صاحب الزمان را دریابیم، دریغ از آن ها که چشم و گوششان به روی واقعیت هایی این سسته است و نمی توانند باور کنند که چگونه صاحب دلانی هر بامداد با طلوع ساییده خود را به ساحل اقیانوس بیکران معنویت و دامنه های نورافشان مسجد صاحب الزمان می رسانند، تا با آن شمیم بهشتی، نفسی تازه کنند، لب ها را به ذکر و دعا بیاریند، سین را از طر نغمه های خدایی پر کنند و این همه راه، دست مایه زندگی و راه روشن حیات را بدهند.

مهدیه: از خیابان اصلی مسجد صاحب الزمان که به سمت غرب می رویم، با دو گلدسته برافراشته در دامنه روبرو می شویم که فضای دلنشین و سرشار از معنویت را در خود به تماشا گذاشته است. مهدیه مسجد صاحب الزمان جایگاه و ایگاه دلدادگان ارزش های اسلامی و عرفانی است و در زیر سقف این بنا، روح آدمی به آرامش و سف ناپذیر می رسد و هر بار که نامش بر زبان جاری می شود، کوله بار غم ها، سنگ و خود را بر زمین می گذارد.

در این میان، صفای مردی که نخستین خشت بنای مهدیه را گذاشت، رخ می نماید.

شادروان محمود «ابراهیم» ضیاءعزیزی که در خانواده ای ساده و مذهبی و سنتی به دنیا آمد، پس از گذران روزگار نوجوانی، به شغل آزاد - از جمله تعمیر دوچرخه و موتورسیکلت - روی آورد و با راه اندازی تعمیرگاهی در خیابان صمصام یا فلسطین کنونی، زندگی را دنبال





شماره ۱۰۰ - مجله مهر - بهار ۱۳۸۵

کرد، او همواره، دل در گرو اسلام داشت و می کوشید تا در مسیر خدمتگزاری، گامی بلند بردارد، او در سال های پایانی عمر، تمامی تلاش خود را به ساخت این مجموعه معطوف کرد، او برای دستیابی به این هدف، از هیچ کوششی دریغ نکرد، هر چه خودش داشت به کار گرفت و در عین حال از کمک های مردمی نیز بهره می برد، اعتماد مردم به او موجب شد تا این راه نیز پر رهرو باشد. به یاد دارم روزی با من تماس گرفت و گفت، بنا دارم کتیبه های مهدیه را با اشعاری از بزرگان کرمان، در رثای اهل بیت عصمت و طهارت و عظمت و بزرگی حضرت ولی عصر (عج) زینت

بدهم، در این راه مرا کمک کن و این گونه توفیق خدمتی بسیار اندک نیز نصیب من شد.

فشارهای روحی، پافشاری حاج محمود را به پایان رساندن هر چه زودتر این بنا و محدودیت هایی که بر سر راه او قرار داشت، سرانجام اثر خود را گذاشت و ناباورانه، جمع یاران را وداع گفت و دوستانش را تنها گذاشت، اما من بلند او مدد کرد و یارانش به میدان آمدند و راهش را دنبال کردند، در همین جا باید از برخی آن ها، به ویژه حاج محمد قاضی زاده و حاج مسعود کرمی یاد کنم که کمر همت بستند، دل سوزانه راه بانی خیر را پیمودند و این مجموعه مقدس و گرانبها را به این جایگاه رساندند، مکان ارزشمندی که هر روز و شب با زمزمه نماز و زیارت عاشورا و دعای کمیل و ندبه، عطر آگین می شود. نکته مهم و بایسته یادآوری این که، در باب مسجد صاحب الزمان، اظهار نظرهای گوناگونی صورت گرفته که - شاید - به دلیل کمبود اسناد معتبر باشد. همین مسئله موجب شد که عده ای نظراتی ارائه کنند که با واقعیت، فاصله دارد، برخی از این باورها آن قدر قوی است که هر گونه مخالفت یا حتی بی تفاوتی در برابر آن ها، ای بسا اتهاماتی را وارد سازد، اما پرسش این است که آیا در مقام یک پژوهشگر و تاریخ نگار - و برای تأمین رضایت این گروه - می توان بر همه این باورها مهر تأیید زد؟ از سوی دیگر، حرمت صاحبان این گفته ها را نمی توان نادیده گرفت. براین اساس در این

مجموعه کوشیده ایم که نظرات گوناگون را عرضه کنیم، به بیان باورها بپردازیم و تصاویر ذهنی دوستداران و دلبستگان این فضای پاک معنوی را منعکس کنیم، اما این همه، الزاماً تأییدی بر تمامی آن نظرها نیست. بی گمان در این گونه موارد نیز توضیحاتی در متن خواهیم داشت. به سخنی دیگر، می کوشیم تا در این اثر، آن گونه اقدام کنیم که خواننده بتواند در میان باورهای عمومی و افواهی، واقعیت ها و حقایق تاریخی را نیز دریابد هر چند که شاید به این تذکر هم نیاز نباشد، به قول «هرودوت» - تاریخ نگار نامی - «من باید آن چه را که روایت شده است باز گویم، لکن هرگز خود به باور داشتن آن مجبور نیستم و شما این سخن را در مورد همه روایات این تاریخ صادق بدانید.»^۱

بیهقی، تاریخ نگار ارزنده نیز می گوید «من که این تاریخ پیش گرفته ام، التزام آن قدر نکردم تا آن چه نویسم یا از دید من است، یا از سماع درست، از مردمی ثقه»^۲

بدان امید که این مجموعه بتواند تصویر روشنی از مسجد صاحب الزمان را بر جای بگذارد، آن گونه که به همان منبعی از اطلاعات قابل اعتماد، مورد استفاده اصحاب پژوهش قرار گیرد و هر گونه انحراف و تفریط در داوری ها به دور بماند.

در پایان بر خود فرض می کنیم که از آقایان: محمد قاضی زاده و مسعود کرمی بانیان این امر خیر که با پیگیری های همیشگی سعادت انجام این پژوهش و تألیف اثر کنونی را برای این کمترین فراهم کردند و نیز حجة الاسلام والمسلمین حاج مهدی عرب پور که در برخی موارد، طرف مشورت قرار می گرفتند و همچنین از خانم ها امینه شریف زاده - زینب ایرانمنش - معصومه دادگستر - رعنا نرت کردستانی که در انجام گفتگوها و خانم ها افسانه کامکار، آرزو ملامحمدی، مریم شمس الدینی و مهشید شهابی که در جمع آوری اطلاعات و تسریع در آماده سازی این مجموعه ما یاری دادند، صمیمانه سپاسگزاری می شود.

سید محمدعلی گلایزاده

زمستان ۱۳۹۵

۱- گلایزاده، سیدمحمدعلی، (۱۳۹۴)، تاریخ اقتصاد و تجارت کرمان از هزاره نهم پیش از میلاد، کرمان: انتشارات اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان کرمان با همکاری انتشارات ولی، چاپ اول، ص ۲۴.

۲- پیشین، ص ۲۴.